
PRIČE IZ LAPIDARIJA: *LEGIO IIII FLAVIA FELIX* U DALMACIJI

STORIES FROM THE LAPIDARIUM: *LEGIO IIII FLAVIA FELIX* IN DALMATIA

Autor raspravlja o ulomku monumentalne nadgrobne stele neraščlanjenog trupa koja se čuva u lapidariju Arheološkog muzeja Zadar. Stela se ne odlikuje nikakvim posebnostima, a čak joj ni natpis nije potpuno očuvan, no jedan detalj s natpisa otkriva zanimljivu činjenicu koja stvara čvrste temelje za zaključak da je *legio IIII Flavia Felix* zapravo rekonstituirana *legio IIII Macedonica*, koja nakon osnivanja zauzima ispražnjeni garnizon na rijeci Krki. Nadalje se raspravlja o dosadašnjim spoznajama o osnutku legije *IIII Flavia Felix* te njezinu boravku u Dalmaciji, s pregledom do sada poznatih natpisa njezinih pripadnika s dalmatinskog tla.

Ključne riječi: nadgrobna stela, natpis, *legio IIII Flavia Felix*, *legio IIII Macedonica*, Burnum

The author discusses the fragment of a single-section funerary stele kept in the Lapidarium of the Archaeological Museum Zadar. Although it does not contain any special features – even its inscription is not fully preserved – a detail of the inscription reveals an interesting fact that can be seen as solid evidence that *legio IIII Flavia Felix* was actually a reconstituted *legio IIII Macedonica* that had occupied the vacated encampment on the River Krka. The known facts about the founding of *IIII Flavia Felix* Legion and its deployment in Dalmatia are also discussed. An overview of the inscriptions containing the legion's members from Dalmatian soil is also provided.

Key words: funerary stele, inscription, *legio IIII Flavia Felix*, *legio IIII Macedonica*, Burnum

UVOD (ILI SASVIM OBIČAN ULOMAK)

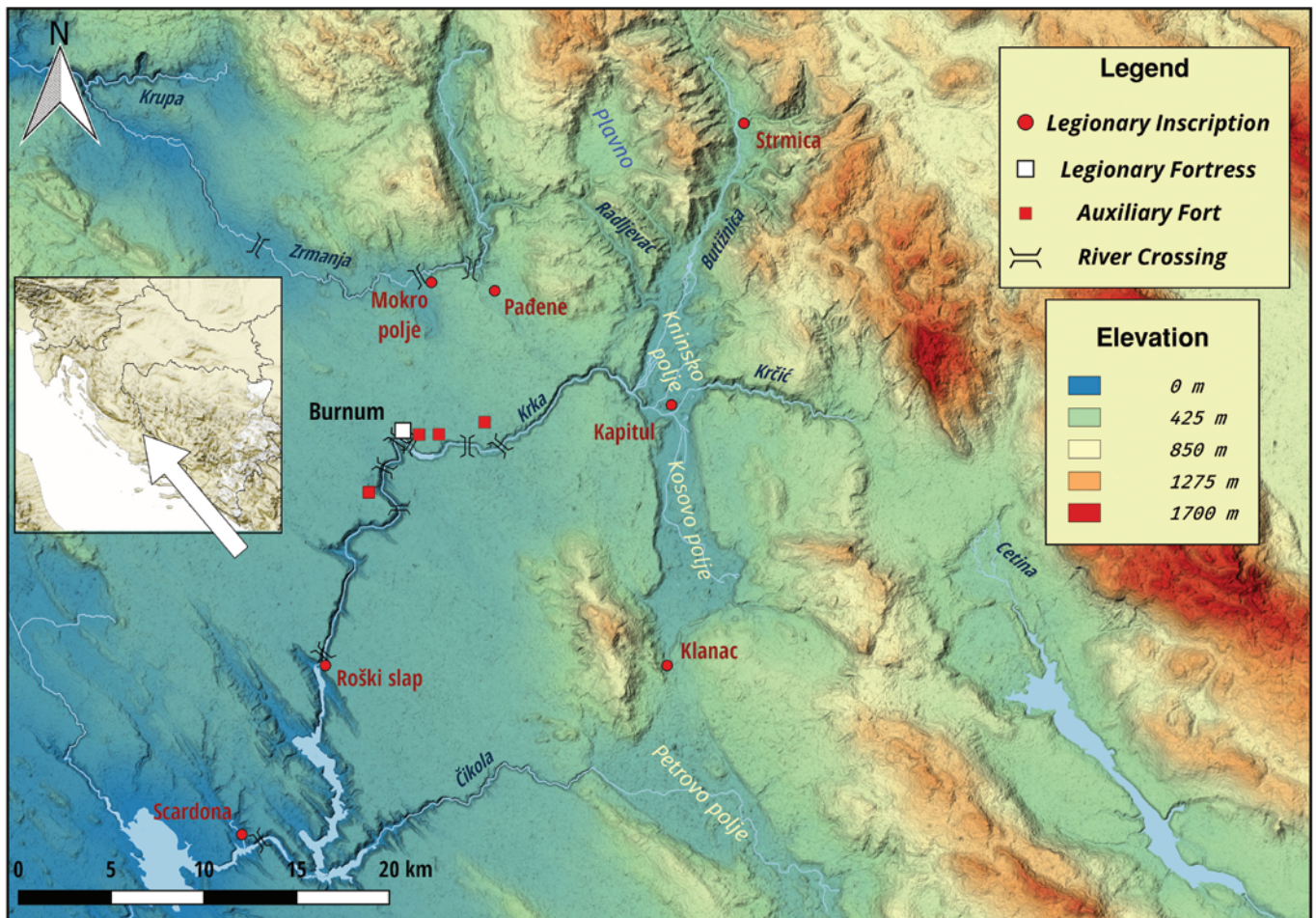
Među mnogobrojnim ostacima rimske epigrafske baštine smještene unutar lapidarija Arheološkog muzeja Zadar nalazi se i donji dio jedne naizgled obične stele, koja ničim ne odaje nikakve tragove posebnosti (Sl. 1).¹ Na njoj nema tragova profilacija ili arhitektonskih elemenata, ili pak figuralnih ili kakvih drugih reljefnih prikaza tipičnih za monumentalne stele ranog principata. Čak joj ni natpis nije potpuno očuvan, no pomnijom analizom sačuvanih sadržajnih elemenata uviđa se jedna neobična sitnica. No o njoj nešto poslije.

Najprije valja reći da je riječ o spomeniku za koji nema nikakvih podataka o podrijetlu pronalaska, ali se s pravom može pretpostaviti da je riječ o nalazu s krajnjeg jugoistoka Liburnije, odnosno s relativno šireg areala legijskog logora u Burnumu.² Više je razloga za takav zaključak. Naime, natpis je smješten među ostalim burnumskim stelama u lapidariju, a na njemu se, kako je to vidljivo iz prvog očuvanog retka, spominje aktivni rimski

INTRODUCTION (OR MERELY THE FIRST SECTION)

The lower fragment of a seemingly ordinary stele that boasts no special features (Fig. 1)¹ can be found among the numerous remains of Roman epigraphic monuments kept in the Lapidarium of the Archaeological Museum Zadar. No traces of graphical ornaments, architectural elements or figural or any other reliefs typical of the monumental stelae of the early Principate can be seen on it. Not even its inscription is fully preserved. Only a careful analysis reveals an unusual detail. But we'll get back to it later.

First of all, we have no information where the monument was found but there are strong indications that it came from the southeastern edge of Liburnia – in other words, from the surroundings of the legionary fortress in Burnum.² There are several arguments for such a conclusion. The inscription is kept among other Burnum stelae in the Museum's Lapidarium and its first preserved line mentions an active Roman legionary soldier (*miles legionis*). As

Karta 1. Garnizon na granici Liburnije

Map 1. Garrison at Liburnian frontier

izradio / prepared by: L. Drahotusky-Bruketa

1 Stela je zavedena pod inv. br. A22047.

2 O neobjavljenim rimskim natpisima s granice Liburnije, uključujući i natpis o kojem je riječ u ovom radu, vidi N. Cesarik 2022.

1 The stele is inventoried under the inventory number A22047.

2 For unpublished Roman inscriptions from the Liburnian frontier, including the inscription discussed here, see N. Cesarik 2022.

legionar (*miles legionis*). S obzirom na to da je Burnum bio jedini legijski logor podignut na području Liburnije, lako je pretpostaviti da je taj spomenik originalno bio podignut na njegovu širem području (Karta 1), posebice jer se na natpisu, kako će se vidjeti poslije, spominje pripadnik jedne od legija koja je boravila na granici Liburnije.

Međutim, postoji još jedan argument za takav zaključak. Taj spomenik pripada relativno manjoj skupini natpisa rimskih vojnika koji su u Zadar došli neposredno nakon Drugog svjetskog rata, kada su iz Muzeja hrvatskih starina u Splitu u Arheološki muzej Zadar bili otpremljeni svi rimski spomenici podrijetlom s područja sjeverozapadno od rijeke Krke.³ Dakle, riječ je o spomenicima koji su se prije Zadra i Splita nalazili u fundusu Marunova Muzeja hrvatskih starina u Kninu.⁴ Vrlo je vjerojatno da je upravo Marun i dopremio taj ulomak stele u Muzej s obzirom na to da je Burnum bio njegov daleko najplodonosniji lokalitet glede nabave epigrafskih spomenika od lokalnih stanovnika.⁵ Prema tomu, više je razloga iz kojih se gotovo pa sigurno može zaključiti da je ovdje riječ o burnumskoj steli.

No prije svega bitno je obaviti i osnovnu analizu spomenika. Kao što je već rečeno, riječ je o donjoj polovici nadgrobne stele neraščlanjenog trupa, kojoj se sačuvao i utor za usađivanje.⁶ Sačuvani tekst natpisa teče u tri retka (Sl. 2).⁷ Prvi je redak okrnjen u gornjem i desnom dijelu, tako da su sva slova osim prvog sačuvana u svojoj donjoj polovici, dok na desnom dijelu nedostaje nekoliko slova. No taj je redak s popriličnom sigurnošću moguće rekonstruirati u cijelosti. Naime, prvih šest slova je jasno: ona predstavljaju uobičajene abrevijacije vojnog položaja. Riječ je, dakako, o legijskom vojniku – *mil(es) leg(ionis)*. Ali koje legije? Nakon slova *LEG* vidi se trag triju vertikalnih crta te trag serifa četvrte. Sve to upućuje na redni broj *IIII*, tako da nije teško zaključiti o kojoj je legiji riječ. Naravno, to je *legio IIII Flavia Felix*, postrojba koja u Burnumu zamjenjuje dugogodišnju XI. legiju (*legio XI Claudia Pia Fidelis*).

Iako činjenica da je *legio IIII Flavia Felix* boravila u Burnumu logički nameće zaključak da se na tom natpisu spominje ta legija, postojanje još dviju legija s rednim brojem *IIII* (*Macedonica* i *Scythica*) ipak poziva na oprez. No jedan tehnički detalj s natpisa učvršćuje zaključak da je tu doista zabilježena *IIII Flavia Felix*. Naime, nakon serifa četvrtog

Burnum was the only legionary fortress in Liburnia, it is easily implied that the monument was originally erected in its surroundings (Map 1), particularly because the inscription (as we will see further in the text) mentions a member of one of the legions deployed on Liburnia's frontier.

But there is another argument for such a conclusion. This monument belongs to the relatively small group of inscriptions mentioning Roman troops that were brought to the Museum immediately after World War II, when all Roman monuments from the areas northwest of the Krka were transferred from Museum of Croatian Antiquities in Split to Archaeological Museum Zadar.³ These, then, are the monuments that were kept in Lujo Marun's Museum of Croatian Antiquities in Knin before moving to Split and Zadar.⁴ It is very likely that it was Marun himself who brought the stele fragment to the Museum: Burnum was the place where he had obtained by far the most of the epigraphic monuments from the locals.⁵ All this makes us almost positive that the stele discussed here was found in the Burnum area.

But the priority here is to carry out a basic analysis of the monument. As said earlier, the fragment in question is the lower portion of a single-section funerary stele, with a surviving fixing groove.⁶ Three lines of the inscription have been preserved (Fig. 2).⁷ The upper and right parts of the first line are chipped off; as a result, only the lower portion of every letter except the first one survives and a few letters are missing in the right portion. However, this line can be reconstructed with a reasonable certainty. There is no doubt about the line's first six letters: they are the usual abbreviations indicating a member of a legion – *mil(es) leg(ionis)*. But what legion? The *LEG* letters are followed by traces of three vertical strokes and a trace of a serif of the fourth one. All this indicates the ordinal number *IIII*, clearly identifying the legion in question. Of course, it is the *legio IIII Flavia Felix*, a unit that replaced the Eleventh Legion (*legio XI Claudia Pia Fidelis*) after the latter's long-time deployment in Burnum.

Although the fact that *legio IIII Flavia Felix* was stationed at Burnum leads to a logical conclusion that the inscription mentions this particular legion, the fact that there were two other legions with the ordinal number *IIII* (*Macedonica* and *Scythica*) sounds a note of caution. Still, a

3 M. Suić 1952, 233.

4 O okolnostima koje su pratile Muzej hrvatskih starina za vrijeme i nakon II. svjetskog rata vidi S. Gunjača 1949, 292–294; 1952, 221–223.

5 Burnum je najviše spominjano mjesto u Marunovim *Starinarskim dnevnicima*, vidi kazalo zemljopisnih imena u L. Marun 1998, 298–308.

6 Dimenzije sačuvanog dijela spomenika iznose: visina 144, širina 59, debljina 17 cm. Koliko mi je poznato, do sada je na području Burnuma zabilježena samo jedna stela neraščlanjenog trupa, usp. D. Maršić 2007, 205–206. Možemo pretpostaviti da je u gornjem dijelu stele iz lapidarija stajao profilirani zabat te da je riječ o steli s neraščlanjenim trupom i profiliranim zabatom.

7 Visina slova varira između 5,5 i 6 cm.

3 M. Suić 1952, 233.

4 For the circumstances the Museum of Croatian Antiquities was in during and after World War II, see S. Gunjača 1949, 292–294; 1952, 221–223.

5 Burnum is the most frequently mentioned place in Marun's *Antiquarian Diaries*, see the geographical names index in L. Marun 1998, 298–308.

6 The dimensions of the surviving fragment of the monument: height – 144 cm; width – 59 cm; thickness – 17 cm. To my knowledge, only one single-section stele has been found in the Burnum area so far, cf. D. Maršić 2007, 205–206. We can assume that the missing upper portion of the stele from the Museum contained a molded gable and that the stele in question is of the single-section type with a molded gable.

7 The heights of the letters range between 5.5 and 6 cm.

Slika 1. Stela neraščlanjenog trupa iz lapidarija, AMZd, inv. br. A22047

Figure 1. Single-section stele from Lapidarium, AMZd, inv. no. A22047

foto / photo: O. Harl

grafema *l* ima mjesta za maksimalno dva slova, a legija *IIII Flavia Felix* na svim se do sada poznatim natpisima iz Dalmacije isključivo navodila sigloma *FF*. S druge strane, u slučajevima kada se imena legija *IIII Macedonica* i *IIII Sythica*

technical detail of the inscription makes us conclude that the legion mentioned in it is *IIII Flavia Felix* after all. After the serif of the fourth grapheme (*l*) there is space for not more than two letters, and on all inscriptions from Dalmatia *legio IIII Flavia Felix* is designated only with the letters *FF*. On the other hand, in cases when the names of *IIII Macedonica* and *IIII Sythica* are abbreviated, not less than three letters are usually used.⁸ Indeed, there should be no doubt that the stele belonged to a soldier of *legio IIII Flavia Felix*.

Despite certain damaged parts and some illogical epigraphic aspects, the following parts of the text are relatively easy to reconstruct. Following the name of the legion, the number of the annual payments received can be seen in the second line – *stip(endiorum) XXXI*. It is followed by three letters. The first two are *H* and *F*. The vertical stroke after them could belong to either *l* or *T*. The line below consists of a single letter, placed in its center. The width of its upper part suggests that it could be a *T*. It is not a classical stroke, but rather elongated serifs. Still, based on comparison with the remaining upper parts of the letters *l* and *T* in *stip(endiorum)*, I believe the letter in question is *T*. Consequently, this casts light on the identity of the letter at the end of the second line – I believe it is a remnant of an *l*.

Although I have never seen such a succession of letters anywhere else, it nevertheless suggests the following restitution: *h(eres) f(ieri) i(ussit) / t(estamento)*. Still, as I am not positive, I will leave the restitution of the two last letters under a question mark. Thus, the inscription should read:

[---] / *mil(es) leg(ionis) IIII [l F(laviae) F(elicis)] / stip(endiorum) XXXI h(eres) f(ieri) i(ussit?) / t(estamento?)*.

Although the soldiers of this legion – unlike the ones of the Eleventh Legion – did not leave many inscriptions behind,⁹ the small detail that was helpful in identifying the legion's ordinal number is not the most interesting feature of the inscription. The true enigma lies in the length of service of the anonymous soldier. Roman legionaries' inscriptions specifying as many as 31 annual payments (*stipendiorum XXXI*) are rarely found. Even if he was a legionary veteran, 31 years of service would still be a precedent, although not in the Dalmatia of the 1st century AD.¹⁰ But the

8 Naturally, such claims should be substantiated with evidence. Quoting all the inscriptions where these legions are mentioned would make no sense, but accurate verification can easily be made if the EDCS Epigraphic Database is consulted. For example, if the legions' names are typed into a search engine in genitive (e.g. *legionis IIII Macedonicae* etc.), the grammar case most frequently used for legions, interesting observations can be made. For *legio IIII Macedonica*, an abbreviation consisting of the first three letters is used in 47 examples. An abbreviation with the first two letters is found only in several stamps coming from the same site (Herrera de Pisuerga). For *legio IIII Scythica*, there are 62 examples with four or more letters (25 of which include the legion's full name), 9 examples with the first three letters and only 4 examples with the first two letters. On the other hand, *legio IIII Flavia Felix* is designated with the siglum *FF* in as many as 51 inscriptions. Thus, because of the above and knowing that only *legio IIII Flavia Felix* was stationed in Dalmatia, it is logical to conclude that the inscription in Archaeological Museum Zadar mentions this particular legion.

9 For the Eleventh Legion in Dalmatia, see N. Cesarik 2020, 162–170, 258–277.

10 Cf. N. Cesarik 2020, 221–226.

skraćuju, ona su najčešće skraćivana na najmanje tri slova.⁸ Dakle, ne bi trebalo biti sumnje da je stela pripadala vojniku legije *III Flavia Felix*.

Unatoč određenim oštećenjima i nekim epigrafskim nelogičnostima, daljnji je tekst relativno lako rekonstruirati. Nakon imena legije, u drugom očuvanom retku naveden je broj primljenih stipendija – *stip(endiorum) XXXI* – nakon čega slijede tri slova. Prva dva su *H* i *F*, a nakon njih vidljiva je vertikalna crta koja može pripadati ili slovu *I* ili slovu *T*. U retku ispod centrirano je samo jedno slovo, za koje se po širini gornjeg dijela čini da je riječ o slovu *T*. Naime, tu nije riječ o klasičnoj crti, već o dosta izduženim serifima, ali u komparaciji s gornjim ostatcima slova *I* i *T* u riječi *stip(endiorum)*, rekao bih da je ipak riječ o slovu *T*. Taj nam detalj posljedično rasvjetljava i dvojbeno slovo s kraja drugog retka, za koje bih ipak rekao da predstavlja ostatak slova *I*.

Iako nigdje nisam naišao na takav slijed slova, sve me to upućuje na restituciju *h(eres) f(ieri) i(ussit) / t(estamento)*. No, opreza radi, restituciju zadnjih dvaju slova ostavljam pod upitnim znacima. Čitanje natpisa glasi:

[---] / *mil(es) leg(ionis) III[I F(laviae) F(elicis)] / stip(endiorum) XXXI h(eres) f(ieri) i(ussit?) / t(estamento?)*.

Premda je riječ o legiji čiji vojnici – za razliku od XI. – nisu iza sebe ostavili previše natpisa,⁹ čak ni sitni detalj koji je omogućio restituciju rednog broja legije nije sitnica koja je toliko zanimljiva na tom natpisu. Prava se enigma nalazi u sadržaju koji slijedi, a on se odnosi na broj godina koje je taj anonimni vojnici proveo u vojsci. Naime, *stipendiorum XXXI* nije brojka koja se često nalazi na natpisima rimskih legionara. Čak i da je riječ o legijskom veteranu, brojka od 31 godine provedene u vojsci predstavljala bi svojevrsan presedan, iako ne i u Dalmaciji tijekom 1. stoljeća.¹⁰ Međutim, ovdje je riječ o aktivnom legionaru (*miles legionis*) koji je zadnjih jedanaest ili barem šest godina svoje službe trebao provesti kao veteran.¹¹ Nema mnogo analogija tom natpisu. Dapače, našao sam samo četiri.¹²

Slika 2. Stela neraščlanjenog trupa iz lapidarija: detalj natpisa, AMZd, inv. br. A22047

Figure 2. Single-section stele from Lapidarium: inscription, detail, AMZd, inv. no. A22047

foto / photo: O. Harl

soldier in question was an active legionary (*miles legionis*) who was supposed to spend his final eleven – or at least six – years of service as a veteran.¹¹ Not many analogies for this inscription can be found. I found only four of them.¹²

But the inscription from the Lapidarium of Archaeological Museum Zadar contains another thing that makes no sense. The soldier in question belonged to *legio III Flavia Felix* – a unit that had existed merely sixteen years by the time it left Dalmatia. If so, how could that soldier accumulate as many as 31 years of service and die in Dalmatia as an active soldier? In my opinion, the answer lies in the old theory that the *III Flavia Felix* was actually founded by reorganizing *legio III Macedonica*. But before we continue, we should reconsider what we know about the *legio III Flavia Felix* in Dalmatia and summarize the theories about its founding and its departure from the province.

LEGIO III FLAVIA FELIX IN DALMATIA: EPIGRAPHIC EVIDENCE

In addition to the abovementioned inscription from Archaeological Museum Zadar, only seven other stone inscriptions confirm the deployment of *legio III Flavia Felix* in Dalmatia.¹³ Most of them come from Burnum and they all mention active soldiers (cat. no. 2–4). Two inscriptions were found at Salona; one of them mentions an active soldier (cat. no. 5) and the other a settled veteran (cat. no. 6). The remaining two inscriptions are found on boundary

8 Naravno da ovakve izjave valja potkrijepiti i dokazima, ali bilo bi besmisleno citirati sve natpise na kojima se javljaju navedene legije. Međutim, relativno laka i precizna provjera može se učiniti u epigrafskoj bazi podataka EDCS.

Primjerice, ako se imena tih legija u tražilici upišu u genitivu (npr. *legionis III Macedonicae* itd.), koji je svakako najčešći padež kod navoda legija, uvidaju se zanimljivije opservacije. Tako se ime legije *III Macedonica* u 47 slučajeva skraćuje na prva tri slova, dok se s prva dva navodi samo na nekoliko pečata koji svi odreda potječu s istog mjesta (Herrera de Pisuerga). Legija *III Scythica* u 62 se primjera navodi s četiri ili više slova (od kojih se u 25 primjera javlja u punom obliku), dok se s prva tri slova navodi u 9, a s prva dva tek u 4 slučaja. S druge pak strane, ime legije *III Flavia Felix* na čak 51 natpisu označava se sigloma *FF*. Dakle, zbog tih činjenica te posebno zbog toga što je samo *III Flavia Felix* boravila u Dalmaciji, logično je zaključiti da je na natpisu iz Arheološkog muzeja Zadar spomenuta upravo ta legija.

9 O XI. legiji u Dalmaciji vidi N. Cesarik 2020, 162–170, 258–277.

10 Usp. N. Cesarik 2020, 221–226.

11 Za rok službe u legijama vidi J. C. Mann 2000.

12 CIL XIII 6984, 11851 (*Mogontiacum*); CIL XIII 8082 (*Bonna*); EDCS-25600005 (*Carnuntum*). U tom bi smislu mogli spomenuti i natpis CIL VII 156 (*Viroconium*), no tu nije riječ o običnom vojniku (*miles gregarius*), već o namjesnikovu beneficijariju (*beneficiarius legati praetorii*).

11 For the length of service in legions, see J. C. Mann 2000.

12 CIL XIII 6984, 11851 (*Mogontiacum*); CIL XIII 8082 (*Bonna*); EDCS-25600005 (*Carnuntum*). In this connection, we could also mention the inscription CIL VII 156 (*Viroconium*); however, it does not refer to a common soldier (*miles gregarius*) but a *beneficiarius legati praetorii*.

13 Another inscription was believed to mention a soldier of the *legio III Flavia Felix* (CIL III 15002, cf. J. C. Mann 2000, 160, n. 38; N. Cesarik 2016, 270, n. 20). However, it turned out to be a soldier of the Eleventh Legion after all, see N. Cesarik 2020, 276, cat. no. 186.

No na natpisu iz lapidarija Arheološkog muzeja Zadar nalazi se još jedna nelogičnost, jer riječ je o vojniku legije *III Flavia Felix* – postrojbe koja je postojala tek šesnaestak godina kada je napustila Dalmaciju. Kako je onda taj vojnik mogao skupiti čak 31 godinu staža te kao aktivan vojnik preminuti na području Dalmacije? Odgovor se po mom mišljenju krije u staroj teoriji da osnivanje legije *III Flavia Felix* zapravo predstavlja reorganizaciju stare legije *III Macedonica*. No prije nastavka dobro bi bilo revidirati spoznaje o legiji *III Flavia Felix* u Dalmaciji te sumirati teorije o njezinu osnutku i odlasku iz provincije.

LEGIO III FLAVIA FELIX U DALMACIJI: EPIGRAFSKE SPOZNAJE

Uz spomenuti natpis iz Arheološkog muzeja Zadar, boravak legije *III Flavia Felix* u Dalmaciji potvrđen je na svega sedam kamenih natpisa.¹³ Najviše ih potječe iz Burnuma gdje su odreda zabilježeni aktivni vojnici (kat. br. 2–4). Dva su pronađena i u Saloni, gdje je na prvom natpisu zabilježen aktivni vojnik (kat. br. 5), a na drugom naseljeni veterani (kat. br. 6), dok preostala dva spadaju u kategoriju međašnih natpisa (kat. br. 7–8). U prvom je slučaju riječ o natpisu s nepoznatog nalazišta (kat. br. 7), ali se – budući da je svojevremeno bio pohranjen u Arheološkom muzeju Zadar – pretpostavlja da potječe s područja južne Liburnije.¹⁴ Na njemu je zabilježen *C. Petilius Firmus, tribunus militum legionis III Flaviae Felicis*, koji je u ime Vespazijana bio određen sudcem u nekom graničnom sporu. Na kraju natpisa spomenut je i *[L.(?) Plo]tius(?) Pegasus*, namjesnik provincije Dalmacije u vrijeme Vespazijanova principata.¹⁵ Na drugom je međašu zabilježeno da je provincijski namjesnik *L. Funisulanus Vettonianus* naredio obnovu mosta i međaša *in fundo Vesio*, i to posredstvom T. Kasija Frontona – zamjenika centuriona legije *III Flavia Felix* (kat. br. 8).¹⁶ Ta su dva natpisa ujedno i precizirala period boravka *III*. legije u Dalmaciji jer je jasno da je ona služila u provinciji tijekom vladavine careva iz flavijske dinastije.¹⁷ O boravku legije u Dalmaciji također svjedoče i brojne tegule s njezinim pečatom, zabilježene na više lokaliteta unutar same provincije.¹⁸

stones (cat. no. 7–8). The site where the first one was found is not known (cat. no. 7), but – as it was once kept in Archaeological Museum Zadar – it is believed that it came from southern Liburnia.¹⁴ It mentions *C. Petilius Firmus, tribunus militum legionis III Flaviae Felicis*, who was authorized by Vespasian as judge in a boundary dispute. At the end of the inscription, another name is also mentioned: *[L.(?) Plo]tius(?) Pegasus*, governor of the province of Dalmatia during Vespasian's principate.¹⁵ The second boundary stone tells us that the provincial governor *L. Funisulanus Vettonianus* ordered the reconstruction of a bridge and boundary stone *in fundo Vesio* through the mediation of T. Cassius Fronto, *optio legionis III Flaviae Felix* (cat. no. 8).¹⁶ These two inscriptions were also helpful for establishing accurately the period of the Fourth Legion's deployment in Dalmatia, because it is clear that it was stationed there during the reign of Flavian emperors.¹⁷ Numerous roof tiles with the legion's stamp, recorded at a number of sites in Dalmatia, can be seen as additional evidence of the unit's deployment in the province.¹⁸

THE FOUNDING OF THE LEGION: AN OVERVIEW OF THEORIES

There is ample literature on the founding of the *legio III Flavia Felix*, but not in Croatian language. Its name clearly tells us it was founded under the Flavians. Specifically – Vespasian, according to sources. Precious for this insight is Cassius Dio, who states that Vespasian founded three new legions (*II Adiutrix*, *III Flavia* and *XVI Flavia*).¹⁹ Clearly it was part of his efforts to reorganize the garrison of the Rhine (he disbanded *I Germanica*, *III Macedonica*, *XV Primigenia* and Fourteenth Legion). A lacuna in Tacitus' *Histories* prevents us from gaining a deeper insight into the developments that followed the Civilis' Revolt, but it is obvious that the said legions either lost their eagles or surrendered, which resulted in their disbanding.²⁰

New legions were formed as early as in AD 70. There is every indication that it was Julius Agricola who organized the recruitment.²¹ Although it is not certain what exactly happened, several explanations have been proposed as to why the legions – named after the Emperor's *gentilicium* (*Flavia*) – were given the numbers *III* and

13 Postoji još jedan natpis za koji se mislilo da spominje vojnika legije *III Flavia Felix*, CIL III 15002, usp. J. C. Mann 2000, 160, bilj. 38; N. Cesarik 2016, 270, bilj. 20. Međutim, tu je ipak riječ o vojniku XI. Legije, vidi N. Cesarik 2020, 276, kat. br. 186.

14 J. J. Wilkes 1974, 268, br. 25, na osnovi smještaja natpisa u Arheološkom muzeju Zadar pretpostavlja da potječe s područja Ravnih kotara, no takvo je što nedokazivo jer je natpis jednako mogao biti postavljen i na području Bukovice, pa čak i šire.

15 O njemu vidi E. Champlin 1978.

16 Usp. I. Bojanovski 1973, 178–181, br. 1, sl. 13; J. J. Wilkes 1974, 266–267, br. 21.

17 *L. Funisulanus Vettonianus* bio je namjesnik provincije Dalmacije tijekom Domicijanova principata, vjerojatno u periodu 80. – 83. godine (A. Jagenteufel 1958, 31–32).

18 D. Tončinić 2009, 1452–1453; D. Tončinić, A. Tabak, A. Librenjak 2011, 362; I. Juras, F. Jurković Pešić 2016, 59.

14 Based on the fact that the inscription was kept in Archaeological Museum Zadar, J. J. Wilkes 1974, 268, no. 25 assumes that it was found in Ravnih kotari (Dalmatian Hinterland). However, one cannot positively claim this because the inscription could also have been erected in Bukovica and even beyond.

15 For him, see E. Champlin 1978.

16 Cf. I. Bojanovski 1973, 178–181, no. 1, fig. 13; J. J. Wilkes 1974, 266–267, no. 21.

17 *L. Funisulanus Vettonianus* was governor of the province of Dalmatia during Domitian's principate, probably from AD 80–83 (A. Jagenteufel 1958, 31–32).

18 D. Tončinić 2009, 1452–1453; D. Tončinić, A. Tabak, A. Librenjak 2011, 362; I. Juras, F. Jurković Pešić 2016, 59.

19 Cass. Dio 55.24.3.

20 H. M. D. Parker 1928, 107.

21 E. Ritterling 1924/25, 1540, based on Tac. *Hist.* 4.68; and Tac. *Agr.* 7.

OSNUTAK LEGIJE: PREGLED DOSADAŠNJIH TEORIJA

O osnutku legije *III Flavia Felix* bilo je dosta govora u literaturi, no ne i u onoj pisanoj na hrvatskom jeziku. Njezino ime jasno govori da je legija osnovana za vrijeme dinastije Flavija, a zahvaljujući izvorima zna se da ju je osnovao Vespazijan. Naime, Kasije Dion donosi dragocjeni podatak da je Vespazijan osnovao tri nove legije (*II Adiutrix*, *III Flavia* te *XVI Flavia*),¹⁹ što je bila očita posljedica njegove reorganizacije rajnskog garnizona s obzirom na to da su tada raspuštene *I Germanica*, *III Macedonica*, *XV Primigenia* te *XVI*. legija. Lakuna u Tacitovim *Historijama* onemogućuje sagledavanje točnog razvoja događaja nakon Civilova ustanka, no očito je da su navedene legije ili izgubile svoje orlove ili su se predale, što je uzrokovalo njihovo raspuštanje.²⁰

Nove su legije podignute već 70. godine, a za regrutaciju vojnika po svemu sudeći pobrinuo se Julije Agrikola.²¹ Iako nije sigurno što se zapravo dogodilo, predloženo je nekoliko opcija zašto su legije – nazvane po carevu gentiliciju (*Flavia*) – dobile brojeve III i XVI. Prvi prijedlog dao je Ritterling koji je pomislio da je Vespazijan time odao počast svojim pobjedonosnim legijama, u prvom redu legiji *III Gallica* koja je prva stala na njegovu stranu u ratu protiv Vitelija,²² ali i legiji *XV Apollinaris* koja se posebno istakla pod Titom tijekom Prvog židovskog ustanka,²³ tako da su redni brojevi novoosnovanih legija slijedili iza broja III i XV.²⁴ No koliko god ta teorija bila interesantna, riječ je o nedokazivom domišljanju za koje ne postoje dokazane analogije.

Nešto jednostavniji, a time i vjerojatniji prijedlog iznio je Parker, prema kojem su brojevi III i XVI odabrani jer je u tom trenutku postojala samo jedna legija s rednim brojem III (*legio III Scythica*), dok je broj XVI bio potpuno slobodan. Budući da su već postojale dvije legije s rednim brojem I (*Augusta* i *Adiutrix*) te rednim brojem III (*Augusta* i *Cyrenaica*), a car je već osnovao legiju s rednim brojem II (*legio II Adiutrix*), bilo je logično popuniti sljedovanje rednim brojem IV, koji je nakon raspuštanja legije *III Macedonica* zauzimala samo jedna legija (*IV Scythica*), kao i brojem XVI koji je nakon raspuštanja *XVI*. legije ostao potpuno upražnjen.²⁵

Treću, i po mom mišljenju najsmisleniju, teoriju iznio je E. Birley, koji je u osnivanju legija *IV* i *XVI Flavia* vidio Vespazijanovu reorganizaciju legije *III Macedonica* i *XVI*. legije.²⁶ Birley je zapravo krenuo od činjenice da *legio VII Galbiana* za Vespazijana dobiva novo ime – *legio VII Gemina* – što je, čini se, bila

XVI. The first explanation was proposed by Ritterling, who believed that Vespasian had done that in order to honor his victorious legions – primarily *III Gallica* which first sided with him in the war against Vitelians,²² but also the *XV Apollinaris* which distinguished itself under the command of Titus during the First Jewish Revolt²³ – so that the ordinal numbers of the newly-established legions followed the numbers III and XV.²⁴ This theory may sound interesting, but it is merely a speculation because there are no proven analogies that would substantiate it.

A somewhat simpler – and thus more plausible – proposition was made by Parker. He believes that numbers III and XVI were selected because, at that time, there was only one legion with ordinal number III (*legio III Scythica*) and number XVI was fully available. As there were two legions with ordinal numbers I (*Augusta* and *Adiutrix*) and III (*Augusta* and *Cyrenaica*) and the Emperor had already founded a legion with ordinal number II (*legio II Adiutrix*), it was only logical to complete the succession with number IV (which, after the disbanding of *III Macedonica*, was used only by *IV Scythica*) and number XVI (which remained fully available after the disbanding of the Sixteenth Legion).²⁵

The third theory – and the most logical one, in my opinion – was proposed by E. Birley, who believes that the founding of *legiones IV* and *XVI Flavia* was a consequence of Vespasian's reorganization of *III Macedonica* and Sixteenth Legion.²⁶ Birley drew upon the fact that, during Vespasian's reign, *legio VII Galbiana* was renamed *legio VII Gemina* which, it seems, was a result of the merging of two older legions (in this case, *VII Galbiana* and, probably, *I Germanica*).²⁷ Also, as Vespasian disbanded as many as four legions, it would be logical to assume that the new emperor founded and/or reorganized an equivalent number of legions at the same time. If the remnants of *legio I Germanica* were attached to *VII Galbiana* (thus forming *VII Gemina*) and if we attach to it the three legions mentioned by Cassius Dio (*II Adiutrix*, *III Flavia*, *XVI Flavia*), we have four newly-founded (reorganized) legions. Consequently, the newly-founded *legio II Adiutrix*²⁸ was given the number earlier designating an older legion with the same adjective (*legio I Adiutrix*). As for *III Macedonica* and Sixteenth Legion, they were reorganized and new legions

19 Cass. Dio 55.24.3.

20 H. M. D. Parker 1928, 107.

21 E. Ritterling 1924/25, 1540, bazirano na Tac. *Hist.* 4.68; te Tac. *Agr.* 7.

22 *Legio III Gallica* bila je prva legija koja je podržala Vespazijana (Suet. *Vesp.* 6.3) te je na njegovu stranu pridobila i legije *VIII Augusta* te *VII Claudia* (Tac. *Hist.* 2.85), nakon čega se i iskazala u borbi protiv vitelijevaca (Tac. *Hist.* 3.29).

23 Usp. E. Ritterling 1924/25, 1751–1752.

24 E. Ritterling 1924/25, 1268.

25 H. M. D. Parker 1928, 107–108.

26 E. Birley 1988, 311–315.

22 *Legio III Gallica* was the first legion to support Vespasian (Suet. *Vesp.* 6.3), also winning to his side the *legio VIII Augusta* and *legio VII Claudia* (Tac. *Hist.* 2.85). Later, the legion distinguished itself against the Vitelians (Tac. *Hist.* 3.29).

23 Cf. E. Ritterling 1924/25, 1751–1752.

24 E. Ritterling 1924/25, 1268.

25 H. M. D. Parker 1928, 107–108.

26 E. Birley 1988, 311–315.

27 Based on Caesar's statement that *Gemella* title stood for a legion formed by merging of two older units (Caes. *BCiv.* 3.4.1). The *Gemina* title probably meant the same, see E. Birley 1988, 57.

28 Cf. Tac. *Hist.* 4.68.

posljedica spajanja dviju starijih legija (u ovom slučaju legije VII *Galbiana* i vjerojatno legije I *Germanica*).²⁷ Nadalje, budući da je Vespazijan raspustio čak četiri legije, bilo bi logično pomisliti da je novopečeni car u isto vrijeme osnovao i/ili reorganizirao ekvivalentan broj novih legija. Ako su ostatci legije I *Germanica* bili pridodani legiji VII *Galbiana*, čime se stvorila VII *Gemina*, te ako njoj pridodamo tri Dionove legije (II *Adiutrix*, IIII *Flavia*, XVI *Flavia*), dobivamo sveukupno brojku od četiri novoosnovane, odnosno reorganizirane legije. Prema tomu, novoosnovana legija II *Adiutrix*²⁸ dobila je broj koji je slijedio ranije osnovanu legiju istog pridjeva (*legio I Adiutrix*), dok su IIII *Macedonica* i XVI. legija bile reorganizirane, čime su nastale novopečene legije s carskim epitetom u svojim imenima – IIII *Flavia Felix* te XVI *Flavia Firma*.²⁹

Osobno mi se teorija E. Birleya čini najuvjerljivijom, a kao dodatni potporanj može joj se pridodati i natpis s Roškog slapa gdje je zabilježen *Appinius Quadratus, centurio veteranorum legionis IIII Macedonicae* (kat. br. 1).³⁰ Budući da je *legio IIII Flavia Felix* nakon svog osnivanja upravo zauzela upražnjeni logor na rijeci Krki, mislim da je logično predložiti da su preživjeli pripadnici legije IIII *Macedonica* – koji su ispunili zadane prohtjeve legionarskog staža te time stekli veteranski status – bili naseljeni na području Roškog slapa gdje se nalazio glavni prijelaz preko srednjeg toka rijeke Krke te gdje su i ranije bili smješteni veterani XI. legije.³¹ To bi čak moglo značiti i da je *legio IIII Flavia Felix* bila osnovana upravo na dalmatinskom tlu te da su uz nove regrute njezinu kralježnicu činili preživjeli vojnici legije IIII *Macedonica*. Prije osnivanja same legije, pripadnici legije IIII *Macedonica* koji su zadovoljili uvjete veteranskog statusa naseljeni su na području Roškog slapa gdje su očito dobili svoja zemljišta, ali i novu ulogu u kontroli vitalnog kolnog prijelaza preko srednjeg toka rijeke Krke.³²

ODLAZAK IZ DALMACIJE

Odlazak legije IIII *Flavia Felix* iz Dalmacije nije popraćen nikakvim precizno datiranim vrelom, no s obzirom na to da je u provinciji zabilježen relativno skroman korpus natpisa

with the imperial epithet in their names were created – IIII *Flavia Felix* and XVI *Flavia Firma*.²⁹

I find E. Birley's theory more convincing than the other ones. Additional support for it can be found in an inscription from Roški slap, mentioning *Appinius Quadratus, centurio veteranorum legionis IIII Macedonicae* (cat. no. 1).³⁰ Since *legio IIII Flavia Felix* occupied the vacated encampment on the banks of the Krka immediately after its founding, I find it logical to propose that the surviving members of IIII *Macedonica* – who had met the legion service requirements and obtained the veteran status – settled in Roški slap area where the main crossing on the Krka's middle course was located and where the veterans of the Eleventh Legion had been settling earlier.³¹ This could even mean that *legio IIII Flavia Felix* was founded on Dalmatian soil and that, in addition to the new recruits, its backbone were the surviving soldiers of IIII *Macedonica*. Before the legion was founded, those members of IIII *Macedonica* who met the veteran status criteria had been settled at Roški slap, where they were obviously awarded land plots and a new duty of guarding the ford suitable for wagon crossing on the river's middle course.³²

LEAVING DALMATIA

There is no source that could provide accurate dating of the departure of *legio IIII Flavia Felix* from Dalmatia but, given the relatively modest number of inscriptions of its members in the province, it is clear that the legion did not stay long in these parts. Consequently, Ritterling's proposal that the legion left the province not later than in AD 86,³³ when Domitian launched his Dacian campaign, seems quite realistic. After the war, the legion was attached to the Pannonian garrison for a while, only to be sent to Upper Moesia soon afterwards. There it stationed at *Singidunum*.³⁴

27 Bazirano na Cezarovu navodu da je naslov *Gemella* označavao legiju koja je oformljena spajanjem dviju starijih postrojbi (Caes. *BCiv.* 3.4.1). Vjerojatno je isto označavao i naziv *Gemina*, vidi E. Birley 1988, 57.

28 Usp. Tac. *Hist.* 4.68.

29 E. Birley 1988, 314. Za legiju XVI *Flavia* vidi E. Dabrowa 1982.

30 O pojmu *centurio veteranorum* vidi O. Richier 2002; za legiju IIII *Macedonica* vidi J. Gómez-Pantoja 2000.

31 CIL III 2818 (= p. 1626), 9885. O strategiji naseljavanja legijskih veterana u Dalmaciji tijekom 1. stoljeća vidi N. Cesarik 2020, 221–231.

32 Rekao bih da je sasvim izvjesno da je *Appinius Quadratus* (kat. br. 1) bio otpušten prije nego što je osnovana legija IIII *Flavia Felix*; stoga je na svom natpisu zadržao identitet svoje stare legije (IIII *Macedonica*). Ranije su bili predloženi i drugi datumi dedukcije veterana legije IIII *Macedonica* na području Roškog slapa, npr. E. Ritterling 1924/25, 1553, koji predlaže vrijeme tijekom Velikog rata u Iliriku 6. – 9., ali ne vidim razloga za takvo što jer IIII *Macedonica*, koliko je poznato, nije boravila u Iliriku tijekom svoje povijesti. Vjerojatnijim mi se stoga čini mišljenje da je do dedukcije veterana legije IIII *Macedonica* došlo netom prije njezina konačnog raspuštanja te osnivanja legije IIII *Flavia Felix*. To možda potvrđuje i natpis AE 1985, 473 na kojem je po svemu sudeći komemoriran *centurio leg(ionis) IIII Fla(viae) Macedon(icae?)*, usp. J. Gómez-Pantoja 2000, 115.

29 E. Birley 1988, 314. For *legio XVI Flavia*, see E. Dabrowa 1982.

30 For the term *centurio veteranorum*, see O. Richier 2002; for *legio IIII Macedonica*, see J. Gómez-Pantoja 2000.

31 CIL III 2818 (= p. 1626), 9885. For the strategy of settling the legionary veterans in Dalmatia during the 1st century AD, see N. Cesarik 2020, 221–231.

32 In my opinion, it is quite certain that *Appinius Quadratus* (cat. no. 1) was dismissed prior to the founding of *legio IIII Flavia Felix*; this is why he retained the identity of his old legion (IIII *Macedonica*) in his inscription. Other datings of the deduction of the veterans of IIII *Macedonica* in Roški slap area were proposed earlier, e. g. E. Ritterling 1924/25, 1553, who proposes the period of the Great War in Illyricum, AD 6–9), but I see no reason for it because, to our best knowledge, IIII *Macedonica* had never been stationed in Illyricum in its history. This is why I find more plausible the opinion that the veterans of IIII *Macedonica* had been deducted immediately before the unit's final disbanding and the founding of IIII *Flavia Felix*. There is a possibility that this is corroborated by the inscription AE 1985, 473 which, to all appearances, commemorates *centurio leg(ionis) IIII Fla(viae) Macedon(icae?)*, cf. J. Gómez-Pantoja 2000, 115.

33 E. Ritterling 1924/25, 1542. Cf. also R. Syme 1928, 46; A. Mócsy 1974, 82. On the other hand, B. W. Jones 1974, 49, argues that the legion could have left Dalmatia even a few years earlier – perhaps at the very beginning of Domitian's principate, when the new emperor started paying attention to the strengthening of the Moesia garrison.

34 A. Mócsy 1974, 86, 91.

njezinih pripadnika, očito je da se nije dugo zadržala na ovim prostorima. Stoga se sasvim realnim čini Ritterlingov prijedlog da je legija napustila provinciju najkasnije 86. godine,³³ kada je Domicijan krenuo u svoju dačku kampanju. Nakon rata, legija je kratko bila dijelom panonskog garnizona, da bi ubrzo otišla u Gornju Meziju, gdje se smjestila u *Singidunum*.³⁴

Osoba koja ju je povelja sa sobom u dačku kampanju, mogao je biti *L. Funisulanus Vettonianus*³⁵ koji je služio kao namjesnik Dalmacije, Panonije, a zatim i Gornje Mezije, na osnovi čega ga je Domicijan odlikovao za zasluge u Dačkom ratu.³⁶ Budući da u liku *L. Funisulanus* imamo direktnu vezu između Dalmacije, Panonije i Gornje Mezije – koji je i sudjelovao u Domicijanovu Dačkom ratu – čini se sasvim izglednim predložiti da ju je upravo on povukao iz Dalmacije te na carevu zapovijed prebacio na dunavsku frontu.³⁷

ZAKLJUČAK (ILI OD OBIČNOG DO BITNOG)

U čitavoj priči o osnutku legije *III Flavia Felix* i njezinu boravku u Dalmaciji ključnim mi se činio natpis s Roškog slapa, gdje je zabilježen *centurio veteranorum legionis III Macedonicae*. Koliko mi je poznato, o njemu nije bilo riječi u radovima ostalih istraživača koji su raspravljali o osnutku legije *III Flavia Felix*, pa čak ni u radu Erica Birleya koji je prvi iznio prijedlog da je *III Flavia Felix* zapravo rekonstitucija starije legije *III Macedonica*. A upravo nam je natpis s Roškog slapa do sada jedini izravno povezivao te dvije legije. Posebice jer se na njemu spominje *centurio veteranorum* što ukazuje na to da je početkom Vespazijanova principata došlo do umirovljenja isluženih vojnika koji nisu pristupili novoosnovanoj legiji. No budući da su naseljeni na mjestu važnog prijelaza preko rijeke Krke, ti su veterani i dalje bili od značajne koristi za državu te su zadržani *sub vexillo*.³⁸

Međutim, u natpisu iz lapidarija Arheološkog muzeja Zadar sada imamo i drugu poveznicu. Riječ je o vojniku koji je u trenutku Vespazijanova dolaska na vlast još uvijek bio u naponu snage, s nedovoljnim brojem godina službe koje bi mu osigurale mirovinu kao veteranu legije *III Macedonica*. Te su ga okolnosti dovele do pristupanja novoosnovanoj legiji *III*

The person who led the legion to the Dacian campaign could have been *L. Funisulanus Vettonianus*³⁵ who had served as governor of Dalmatia, Pannonia and Upper Moesia, respectively, which was why Domitian decorated him in the Dacian War.³⁶ Since *L. Funisulanus* can be seen as a direct link between Dalmatia, Pannonia and Upper Moesia and since he also took part in Domitian's Dacian War – it seems fairly logical to propose that it was him who had pulled the legion from Dalmatia and – at the Emperor's command – redeployed it at the Danube Front.³⁷

CONCLUSION (OR FROM COMMON TO RELEVANT)

What seemed crucial to me in the story about the founding of *legio III Flavia Felix* and its deployment in Dalmatia was the Roški slap inscription mentioning the *centurio veteranorum legionis III Macedonicae*. To my best knowledge, none of the other researchers discussing the founding of *legio III Flavia Felix*, not even Eric Birley who was the first one to propose that *III Flavia Felix* was actually reconstituted old *legio III Macedonica*, actually addressed this inscription. And the Roški slap inscription is the single direct connection between these two legions. Particularly because it mentions a *centurio veteranorum*, indicating that the veteran soldiers who had not joined the newly established legion were retired early in Vespasian's principate. However, as they were settled at an important river crossing, these veterans were still useful for the state and were therefore retained *sub vexillo*.³⁸

But now, the inscription from the Lapidarium of Archaeological Museum Zadar has revealed another link. It is a soldier who was still in his prime at the beginning of Vespasian's reign and with not enough years of service to qualify for a pension as a veteran of *III Macedonica*. This is why he decided to join the newly-established *legio III Flavia Felix* as a reconstituted version of his earlier legion.³⁹ It was this course of events that enabled him to receive 31 annual payments and pass away in the province that his unit had left some 16 years after its founding. By doing this, he also made it possible for an interesting enigma from the Lapidarium of Archaeological Museum Zadar to be solved.

33 E. Ritterling 1924/25, 1542. Usp. i R. Syme 1928, 46; A. Mócsy 1974, 82. S druge strane, B. W. Jones 1974, 49, naglašava mogućnost da je legija napustila Dalmaciju čak i koju godinu ranije – možda već na samom početku Domicijanova principata, kada novopečeni car počinje obraćati sve veću pažnju na ojačavanje mezijskog garnizona.

34 A. Mócsy 1974, 86, 91.

35 Osim terminacijskog natpisa iz Kosijereva (kat. br. 8), *L. Funisulanus Vettonianus* zabilježen je i na nedavno otkrivenom počasnom natpisu iz Zadra (K. A. Giunio, N. Cesarik, D. Štrmelj 2018, 206–208, br. 3), na kojem je donesena cijela njegova karijera, poznata otprije i s natpisa iz grada *Forum Popilii* (CIL XI 571 = AE 1992, 602) te Andautonije (CIL III 4013). Više o njemu vidi C. Bruun 2015, 211–214.

36 CIL III 4013.

37 Vrijeme *Funisulanus*ova namjesništva u Panoniji datirano je vojnim diplomama u 84. (CIL XVI 30) i 85. godinu (CIL XVI 31), usp. A. Jagenteufel 1958, 31–32. Na osnovi tih podataka, sasvim je moguće da je *legio III Flavia Felix* napustila Dalmaciju krajem 83. ili početkom 84. godine.

38 Usp. L. Keppie 1973.

35 In addition to the boundary inscription from Kosijerevo (cat. no. 8), *L. Funisulanus Vettonianus* is also mentioned in the recently discovered honorary inscription from Zadar (K. A. Giunio, N. Cesarik, D. Štrmelj 2018, 206–208, no. 3), which presents his entire career, already known to us from the inscriptions from *Forum Popilii* (CIL XI 571 = AE 1992, 602) and Andautonia (CIL III 4013). For more on him, see C. Bruun 2015, 211–214.

36 CIL III 4013.

37 Military diplomas date *Funisulanus*' governorship in Pannonia to AD 84 (CIL XVI 30) and AD 85 (CIL XVI 31), respectively, cf. A. Jagenteufel 1958, 31–32. Based on this, it is quite possible that *legio III Flavia Felix* left Dalmatia in late AD 83 or early 84.

38 Cf. L. Keppie 1973.

39 J. C. Mann made a similar proposal for the soldier commemorated in the inscription CIL III 15002 (J. C. Mann 2000, 160, n. 38). However, contrary to Mann's belief, the soldier mentioned in this inscription belonged to *legio XI Claudia Pia Fidelis*, not *legio III Flavia Felix* as Mann thought (cf. N. Cesarik 2020, 276, cat. no. 186).

Flavia Felix, odnosno rekonstituiranoj verziji njegove prijašnje legije.³⁹ Upravo je zbog tog razvoja događaja mogao primiti 31 stipendiju te preminuti na području provincije koju je njegova postrojba napustila otprilike 16 godina nakon njezina osnutka. Time je omogućio i odgonetavanje jedne zanimljive priče iz lapidarija Arheološkog muzeja Zadar.

Dodatak: Katalog natpisa pripadnika legije *IIII Macedonica* i legije *IIII Flavia Felix* s područja provincije Dalmacije (ne uključujući pečate na tegulama).

Appendix: Catalogue of inscriptions of members of legions *IIII Macedonica* and *IIII Flavia Felix* from the Province of Dalmatia (not including roof-tile stamps).

39 J. C. Mann dao je sličan prijedlog za vojnika komemoriranog na natpisu CIL III 15002, vidi J. C. Mann 2000, 160, bilj. 38. Međutim, na tom je ipak zabilježen vojnik legije *XI Claudia Pia Fidelis*, a ne legije *IIII Flavia Felix* kako je to mislio Mann, usp. N. Cesarik 2020, 276, kat. br. 186.

BR. / NO.	NATPIS / INSCRIPTION	LEGIJA / LEGION	MJESTO NALAZA / FOUND AT	REFERENCA / REFERENCE
1	[---] Appinius / Pol(lia) Faven/[ti]a Quadr/ atus 7(centurio) vete/ranorum / leg(ionis) IIII Mac(edonica) / an(n)o(s) na(tus) XL / bis huc pietas / ossa bene / qui[es]cant	legio IIII Macedonica	Roški slap	CIL III 2817
2	P(ublio) Carsidi/o P(ubli) f(ilio) Gal(eria) / Calvo Lugd(uno) / aquilifero / leg(ionis) IIII F(laviae) F(elicis) ann(n)orum / XLI stip(endiorum) XIII / h(ic) s(itus) e(st)	legio IIII Flavia Felix	Burnum	CIL III 14995; Lupa 23215
3	Q(uinto) Iulio An[i(ensi)] / Felici mil(iti) / leg(ionis) IIII F(laviae) F(elicis) / ann(or)um XL sti(pendiorum) XIII / t(estamento) f(ieri) i(ussit) / Q(uintus) Iulius Sever(us)	legio IIII Flavia Felix	Burnum	CIL III 394*8 = CIL V 542; N. Cesarik 2016a, 231–232; Lupa 16008
4	[---] / mil(es) leg(ionis) IIII F(laviae) F(elicis) / stip(endiorum) XXXI h(eres) f(ieri) i(ussit?) / t(estamento?)	legio IIII Flavia Felix	Burnum	neobjavljen / unpublished
5	M(arcus) Eupunius Vic/tor Aequitinae / Tertiae coniugi et / L(ucio) Mario Fortunato / fratri / mil(iti) leg(ionis) IIII F(laviae) F(elicis) / h(ic) s(iti) s(unt)	legio IIII Flavia Felix	Salona	CIL III 2021; C. Patsch 1899, 493, sl. 13 = C. Patsch 1900, 82, Fig. 56
6	M(arcus) Antonius M(arci) f(ilius) / Ser(gia) Surus vet(eranus) / leg(ionis) IIII F(laviae) F(elicis) t(estamento) f(ieri) i(ussit) sibi et / Pasiae Primae / uxori et / lib(ertis) lib(ertabusque) et / Hermeti / in f(ronte) p(edes) XII in ag(ro) p(edes) XIX / h(oc) m(onumentum) h(eredem) n(on) s(quetur)	legio IIII Flavia Felix	Salona	CIL III 2004; C. Patsch 1899, 495, sl. 14 = C. Patsch 1900, 83, Fig. 57
7	C(aius) Petillius Firm[us] / trib(unus) mil(itum) leg(ionis) IIII F(laviae) [F(elicis)] / ex auctoritate / Imp(eratoris) Vespasian[i] / iudex datus a [L(ucio?)] / [Plo?]/tio Pegaso I[eg(ato) pr(o) pr(aetore)] / [Imp(eratoris)] Vespasian[i] Aug(usti)] / [---] ⁴⁰	legio IIII Flavia Felix	nepoznato / unknown	AE 1967, 355 = 1983, 744; ILJug 945; J. J. Wilkes 1974, 268, no. 25, Fig. 8, Pl. IV, 11 a, b
8	L(ucius) Funisulanus Vet(t)o/nianus leg(at)us pr(o) pr(aet(ore)) / [po]ntem et terminos [re]/ novari ius(s)it per / T(itum) Cas(s)ium Frontonem / o(ptionem) leg(ionis) IIII F(laviae) F(elicis) in / [fun]do Ves(i)io C / SCDLV	legio IIII Flavia Felix	Kosijerevo	ILJug 647; I. Bojanovski 1973, 178–181, br. 1, sl. 13

40 U epigrafskim bazama EDCS (EDCS-09800270) i EDH (HD000701) navedeno je da je natpis pronađen u Zadru, no Wilkes spominje da se natpis nalazio u lapidariju Arheološkog muzeja Zadar, bez podataka o mjestu pronalaska, dok je na osnovi mjesta čuvanja pretpostavio da natpis potječe s područja Ravnih kotara. Naravno, takvo je nešto nedokazivo jer natpis je jednako tako mogao biti postavljen i na području Bukovice, pa čak i na širem području Dalmacije.

40 The epigraphic databases EDCS (EDCS-09800270) and EDH (HD000701) specify that the inscription was found in Zadar. Wilkes says that the inscription was kept in the Lapidarium of Archaeological Museum Zadar, with no indication of the site it had come from. Based on the fact that it was kept in the Museum, Wilkes assumed it had been found in Dalmatian Hinterland. Of course, such an assumption is impossible to prove; the inscription might as well have been erected in Bukovica or even in farther regions of Dalmatia for that matter.

Kratice / Abbreviations

- AE – *L'Année épigraphique*, Paris, 1888–
 CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1863–
 EDCS – Epigraphik-Datenbank Clauss-Slaby (<http://www.manfredclaus.de>)
 EDH – Epigraphische Datenbank Heidelberg (edh-www.adw.uni-heidelberg.de)
 ILJug – Šašel, A., Šašel, J., *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt*, Situla 5, Ljubljana, 1963; *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt*, Situla 19, Ljubljana, 1978; *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt*, Situla 25, Ljubljana, 1986.
 Lupa – Ubi Erat Lupa (<http://lupa.at/>)

Izvori / Sources

- Caes. *BCiv* – C. Iulius Caesar, *Commentarii belli civilis*. Editio: C. Iulii Caesaris commentarii, edidit Alfredus Klotz. Vol. II: *Commentarii belli civilis*, Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri, 1964.
 Cass. Dio – Cassius Dio, *Historiae Romanae*. Editio: *Cassii Dionis Cocceiani Historiarum romanarum quae svpersvnt*, edidit Vrsvlvs Philippvs Boissevain. Vol. I–V, Berolini: apud Weidmannos, 1895–1931.
 Suet. *Vesp.* – C. Suetonius Tranquillus, *De vita Caesarum lib. VIII 1: divus Vespasianus*. Editio: C. Svetoni Tranquilli Opera, ex recensione Maximiliani Ihm. Volvmen I: *De vita Caesarum libri VIII*, Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri, 1907.
 Tac. *Agr.* – Cornelius Tacitus, *De vita Iulii Agricola*. Editiones: *Cornelii Taciti opera minora*, recognovit brevis adnotatione critica instruxit Henricus Furneaux, Oxonii: E. Typographeo Clarendoniano, 1899; *P. Cornelii Taciti libri qui svpersvnt*, iterum edidit Erich Koestermann. Tom. II. Fasc. 2: *Germania. Agricola. Dialogvs de oratoribus*, Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri, 1964.
 Tac. *Hist.* – Cornelius Tacitus, *Historiae*. Editiones: *P. Cornelii Taciti libri qui svpersvnt*, edidit Erich Koestermann. Tom. II, Fasc. I: *Historiarum libri*, Leipzig: BSB B.G. Teubner Verlagsgesellsch, 1969; *Cornelii Taciti libri qui svpersvnt*, edidit Stephanus Borzsak et Kenneth Wellesley. Tomus II, Pars Prima: *Historiarum Libri*, edidit Kenneth Wellesley, Leipzig: BSB B.G. Teubner Verlagsgesellsch, 1989.

Literatura / Bibliography

- Birley, E. 1988 – *The Roman Army: Papers 1929–1986*, *Mavors Roman Army Researches* 4, Amsterdam.
 Bojanovski, I. 1973 – Rimska cesta Narona-Leusinium kao primjer saobraćajnog kontinuiteta, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine* 10 (8), Sarajevo, 137–187.
 Bruun, J. 2015 – Senators and Equites: Prosopography, u: *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, Bruun, C., Edmondson, J. C. (ur.), New York, 202–226.
 Cesarik, N. 2015 – A Note on CIL III 14992: legio VII Claudia Pia Fidelis or legio VIII Augusta?, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 197, Bonn, 268–270.
 Cesarik, N. 2016a – Inscriptiones falsae vel alienae from Burnum, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 199, Bonn, 231–233.
 Cesarik, N. 2020 – *Rimska vojska u provinciji Dalmaciji od Augustova do Hadrijanova principata*, Disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar.

- Cesarik, N. 2022 – Several Unpublished Roman Inscriptions from the Liburnian Frontier, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 55, Zagreb, u tisku.
 Champlin, E. 1978 – Pegasus, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 32, Bonn, 269–278.
 Dabrowa, E. 1982 – Sur la création de la légion XVI Flavia, *Latomus* 41 (3), Bruxelles, 614–619.
 Giunio, K. A., Cesarik, N., Štrmelj D. 2018 – Six Honorary Statue Bases from Iader, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 35, Zagreb, 193–218.
 Gómez-Pantoja, J. 2000 – Legio IIII Macedonica, u: *Les légions de Rome sous le Haut-Empire*, Le Bohec, Y. (ur.), Lyon, 105–117.
 Gunjača, S. 1949 – Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu, *Starohrvatska prosvjeta* III. serija 1, Split, 279–294.
 Gunjača, S. 1952 – Muzej hrvatskih starina od oslobođenja do danas, *Starohrvatska prosvjeta* III. serija 2, Split, 221–232.
 Jagenteufel, A. 1958 – *Die Statthalter der Römischen Provinz Dalmatia von Augustus bis Diokletian*, Wien.
 Jones, B. W. 1974 – The Status of Dalmatia under Domitian, *Classical Philology* 69 (1), Chicago, 48–50.
 Juras, I., Jurković Pešić, F. 2016 – Tegule s pečatom iz Antičke zbirke Arheološkoga muzeja Zadar, *Diadora* 30, Zadar, 31–75.
 Keppie, L. 1973 – Vexilla Veteranorum, *Papers of the British School at Rome* 41, London, 8–17.
 Mann, J. C. 2000 – Honesta Missio from the Legions, u: *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit: Gedenschrift für Eric Birley*, Alföldy, G., Dobson, B., Eck, W. (ur.), Stuttgart, 153–161.
 Maršić, D. 2007 – Nadgrobni spomenici Burnuma (pregled), u: *Rijeka Krka i Nacionalni park "Krka". Prirodna i kulturna baština, zaštitna i održivi razvitak: zbornik radova*, Marguš, D. (ur.), Šibenik, 203–228.
 Marun, L. 1998 – *Starinarski dnevnik*, Split.
 Mócsy, A. 1974 – *Pannonia and Upper Moesia. A history of the Middle Danube provinces of the Roman Empire*, London–Boston.
 Parker, H. M. D. 1928 – *The Roman Legions*, Oxford.
 Patsch, C. 1899 – Nove tekovine muzeja u Kninu, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 11 (2), Sarajevo, 481–535.
 Patsch, C. 1900 – Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien IV, *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* 7, Wien, 33–166.
 Richier, O. 2002 – Centurialia Varia I. À propos du centurio ueteranorum, *Latomus* 61 (1), Bruxelles, 92–101.
 Ritterling, E. 1924/25 – Legio, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* 12.1–2, Stuttgart, 1186–1829.
 Suić, M. 1952 – Novi natpisi iz sjeverne Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku* 53 (1950/1951), Split, 233–248.
 Syme, R. 1928 – Rhine and Danube Legions under Domitian, *The Journal of Roman Studies* 18, London, 41–55.
 Tončinić, D. 2009 – Ziegelstempel römischer Militäreinheiten in der Provinz Dalmatien, u: *Limes XX: Estudios sobre la Frontera Romana*, Morillo, Á., Hanel, N., Martín Hernández, E. (ur.), Anejos de Gladius 13, Madrid, 1447–1459.
 Tončinić, D., Tabak, A., Librenjak, A. 2011 – Rimski vojni pečati u Cetinskoj krajini, u: *Arheološka istraživanja u Cetinskoj krajini: znanstveni skup, Sinj, 10. – 13. listopada 2006.*, Librenjak, A., Tončinić, D. (ur.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 27, Zagreb, 361–379.
 Wilkes, J. J. 1974 – Boundary Stones in Roman Dalmatia, *Arheološki vestnik* 25, Ljubljana, 258–274.